

ЗАЛУЧЕННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО КОНТЕКСТУ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «ГРЕЦЬКІ МІФИ»

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВСТУПНОГО УРОКУ З ТЕМИ, 6 КЛАС

Валентина СНЕГІРЬОВА, головний редактор журналу, старший науковий співробітник Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, м. Київ

Тема «Грецькі міфи», з якої розпочинається курс світової літератури у 6 класі, переносить юних читачів у глибоку давнину, до витоків сучасної цивілізації. Величезна відстань, що віддаляє наш час від міфологічної епохи, створює цілу низку труднощів. По-перше, для сучасного школяра міф по суті мало чим відрізняється від фольклорної чарівної казки, з якої шестикласник «виріс». По-друге, значна кількість нових імен і назв може виявитися для учня занадто складною для запам'ятовування. Тому вже на першому уроці потрібно пояснити:

- ознаки понять «міф», «міфологія», «міфологічний»;
- чим міф відрізняється від фольклорної чарівної казки;
- чим міфологічні уявлення відрізняються від наукових і який між ними зв'язок;
- що зумовлює тривале існування античних міфів.

Перший етап уроку – бесіда за зазначеними запитаннями. Бесіду доповнюємо читанням космогонічного давньогрецького міфа (див. «Нашу хрестоматію», с. ...) і розповіддю-презентацією про походження богів-олімпійців.

Матеріал для бесіди. Віра в існування вищої сили, яку називали Богом або богами, виникла на світанку життя людства. Природа була загадковою і грізною, але водночас вона допомагала вижити, даючи їжу і дах. Природні стихії лякали і стали причиною поклоніння первісної людини, тому що вона шукала захисту й допомоги в боротьбі за життя. Поступово сформувалися уявлення про надприродних істот – богів, під владою яких перебували природні стихії. Людина повинна була заслужити милість богів, а для цього їй треба було керуватися у своїй поведінці певними правилами і нормами.

Фантастичні оповідання про виникнення світу, народження богів, появу людей на землі, про початки культури (вміння використовувати і добувати вогонь), про стосунки людей і тварин, про дива, про все надприродне – це міфи, сукупність яких і складає міфологію. А первісний, донауковий світогляд далеких предків сучасного людства називають «міфологічним»¹.

¹ А. Білецький. Міфологія і міфи Античного світу. – <http://litopys.org.ua/slovmith/slovnm02.htm>.

Головна відмінність казки від міфу полягає в тому, що казка з самого початку сприймається як вигадка, її завдання – розважити і навчити, тоді як завдання міфу – пояснити світ. У все, про що розповідається у міфах, давні люди свято вірили.

Важливо, щоб шестикласники зрозуміли характерну ознаку міфу, яку так чудово пояснив А. Білецький: «Між поетичним і міфологічним світосприйманням багато спільного. Для обох є характерними метафори. Проте якщо в поезії метафора – це просто вияв образного мислення, зближення явищ за якимись їхніми ознаками, в міфології схожі явища не зближуються, а ототожнюються. Якщо райдугу (веселку) можна порівняти з мостом, що сполучає небо і землю, то в міфі вона стає справжнім мостом. Якщо її порівнюють зі змієм, то в міфі вона – справжній змії... Морські хвилі не просто уподібнюються живим істотам, а стають морськими божествами – nereїдами, дочками одного з богів моря – Нерея, або океанідами, дочками іншого морського бога – Океана (за уявленням давніх греків, Океан – це велика ріка, що обтікає всю землю, весь суходіл)»².

Учні мають засвоїти, що міфи – це уявлення давніх людей про те, як влаштований світ, і пояснення, як потрібно поводитися в ньому. Міфи тісно пов'язані з обрядами – магічними діями, спрямованими на те, щоб умилостивити богів.

Антична міфологія – це певний еталон для міфологій інших племен і народів. Найбільше значення для світової культури, зокрема для культури європейських народів, мали численні міфи давніх греків, збережені і доповнені давніми римлянами, що дає нам право казати про міфи античного світу, про греко-римську міфологію. Мотиви цих міфів відображені не лише в античному словесному та образотворчому мистецтві, а й у мистецтві сучасних народів, зокрема в українському.

Знайомство з античними міфами розкриває головну особливість уявлень давніх греків про

² Там само.

богів – боги у людському вигляді відображають природні сили і явища.

У давньогрецьких міфах богів-батьків називали титанами, а богів-синів – олімпійцями. Боги-титани скинули свого батька Урана, тоді правити світом почав головний із них – Кронос, або Крон (у римлян – Сатурн). Через страх за свою владу Крон поїдав своїх народжених дітей. Вижити завдяки материнському обману вдалося лише Зевсові (у римській міфології – Юпітеру), який і скинув Крона, очоливши нову родину богів, що оселилася на горі Олімп. Титани почали воювати з олімпійцями, але перемогли молодші боги. Зевс став владикою неба, Посейдон (у римлян – Нептун) – моря, Аїд (у римлян – Плутон) – підземного світу. Всього олімпійських богів було дванадцять: Зевс-громовержець – повелитель грому, блискавки, дощів; Гера (у римлян – Юнона) – головна з богинь, сестра і дружина Зевса, покровителька домашнього вогнища, шлюбу, жінок; Посейдон – повелитель морів і покровитель коней; Аїд – володар підземного царства, де мешкають душі померлих; Гэфест (у римлян – Вулкан) – бог-коваль, повелитель вогню і покровитель ремісників; лютий Арес (у римлян Марс) – бог війни, що сіє жах і смерть; Афіна Паллада (у римлян Мінерва) – дочка Зевса, захисниця міст, войовниця, мудра і прониклива, відома також як майстерна рукодільниця; Афродіта (у римлян Венера) – богиня кохання і краси; Артеміда (у римлян – Діана) – богиня полювання, заступниця тварин; Аполлон (брат Артеміди) – не лише бог мистецтв, сонячного світла, а й вправний стрілець з лука: його стріли можуть стати причиною страшних хвороб і загибелі людей; Гермес (у римлян Меркурій) – покровитель мандрівників, провідник душ померлих у підземний світ Аїда, вісник богів; Діоніс, або Вакх (у римлян – Бахус, або Лібер) – бог виноробства, виноградної лози, що дарує людям радість.

Численні античні міфи розповідають нам саме про богів-олімпійців.

Зазначимо, що в античній міфології немає єдиної канонічної версії створення світу. Наприклад,

Ероса в одних джерелах називають породженням Хаосу, в інших – силою, яка існувала ще до виникнення світу. Важливо пояснити учням, що Ерос у міфах – не земне почуття і взагалі не почуття, а сила тяжіння, що діє в світовому просторі як закон. І ця сила змушує рухатися і Хаос, і Землю. На уроці учні створюють схему, яка буде заповнюватися впродовж усіх уроків з античної міфології. На ній жирним шрифтом треба виділити імена міфологічних персонажів, згаданих у космогонічному міфі (їх вносимо в схему на уроці), а курсивом – імена персонажів, яких школярі зустрінуть під час читання міфів про Прометея, Геракла та інших богів. Самостійне заповнення схеми (за бажанням) потребує від шестикласників звернення до збірок міфів Стародавньої Греції, міфологічних словників та енциклопедій, що значно розширить їхні культурні уявлення і зумовить інтерес до теми, яка вивчається.

Під час бесіди важливо підкреслити, що греки, створюючи у своїй уяві богів, наділяли їх людською подобою і рисами характеру. Життя богів дуже схоже на життя людей, але боги володіють безсмертям і надсилою – вони керують природними стихіями. Подружні і родинні зв'язки між богами, з одного боку, відтворюють звичайні сімейні стосунки, а з іншого – боги-стихії і абстрактні категорії (Правосуддя, Справедливість та ін.) не підкоряються людським законам. Зевс як верховний бог, завдяки стосункам з тією чи іншою богинею (Фемідою, Деметрою, Літо, Герою), поступово перетворює світ, породжуючи богів, що вносять в нього закон, порядок, норми моралі, науки і мистецтва.

Бесіда завершується висновками про те, що міф на відміну від казки розповідає, як влаштований світ, і пояснює, як і чому потрібно вести себе в ньому людині. Будь-який міф виникає завдяки спостереженням за природою, але відсутність знань призводить до того, що людина залучає свою фантазію для пояснення природних явищ і глибоко вірить у вигадку. Наука ж спирається не на фантазію, а на знання, хоча в основі будь-якого знання і наукового відкриття лежать спостереження і уява. Вдома для закріплення висновків шестикласники прочитають відповідну статтю в підручнику.

Другий етап уроку – спостереження – організовується за допомогою питання: «Де сьогодні ми можемо зустрітися з персонажами міфів?». Перше, що спадає на думку, – це музей. Назвемо і покажемо на слайдах найбільші музеї світу, в яких зібрано твори античного мистецтва: Державний Ермітаж у Санкт-Петербурзі, Пергамський музей у Берліні, Капітолійські музеї в Римі, Британський музей у Лондоні, Лувр у Парижі, музей Метрополітен у Нью-Йорку.

Як перспективне домашнє завдання або проєкт (виконується за бажанням учнів) варто запропонувати школярам підготувати віртуальну екскурсію Києвом (Львовом, Одесою тощо), де є міські ансамблі, пов'язані з давньогрецькою міфологією.

Третє завдання слід пов'язати з крилатими виразами. Якщо шестикласники без допомоги вчителя не згадують про крилаті слова і вирази української мови, запозичені з античної міфології, то треба розділити клас на кілька робочих груп. Кожна група отримує конверт із картками, на яких коротко описано міф³. Завдання групи – розтлумачити крилатий вислів, пов'язаний із цим міфом. Наведемо кілька варіантів завдань.

Група 1. Сізіф, цар Коринфа, був великим шахраєм. Завдяки своїй хитрості він зібрав незліченні скарби. Коли за ним прийшов бог смерті Танатос, то він, єдиний зі смертних, зміг обдурити його і закував у ланцюги. Люди на землі перестали вмирати, що порушило встановлений Зевсом порядок. Після того, як Танатос був звільнений і відвів Сізіфа в підземне царство померлих, той зумів обдурити й Аїда, впросивши відпустити його назад на землю. За скоєні злочини Сізіф був страшно покараний богами: у царстві Аїда він піднімає на гору важкий камінь, який, майже досягнувши вершини, одразу ж котиться назад. Так вічно котить камінь Сізіф і не може досягти мети – вершини гори. Що ж означає вираз «сізіфова праця»? (Безцінна, нескінченна робота.)

Група 2. Тантал, син Зевса, був улюбленцем богів, найбагатшим і найщасливішим царем на землі. Загордившись, він вважав себе рівним богам. Серед людей він прославився не подвигами, а викраденням у богів амброзії і розголошенням їхніх таємниць. Останньою краплею, що переповнила чашу терпіння Зевса, стали злодіянства Тантала. Цар вирішив дізнатися, чи дійсно боги всезнаючі. Запросивши їх до себе на бенкет, він подав на стіл під виглядом вишуканої страви м'ясо вбитого ним самим свого сина. Боги, які все-таки виявилися всезнаючими, оживили хлопчика, прокляли весь рід Тантала і скинули його в царство Аїда. У пеклі Тантал несе важке покарання: перебуваючи по горло у воді, він не може втамувати спрагу, тому що вода зникає, варто лише нахилитися до неї. Над ним висять гілки з плодами, але вони відсуваються, коли він простягає до них руки. Терзають Тантала не лише вічний голод і вічна спрага, а й вічний страх, тому що над його головою нависає скеля, яка щохвилини може впасти і розчавити його. Що ж означає вираз «танталові муки»? (Страждання, заподіяні близькістю чого-небудь

україн необхідного, бажаного, що розташоване поруч і все-таки недоступне.)

Група 3. Афіньський герой царевич Тесеї побував на Криті, щоб звільнити місто Афіни від жахливої данини, накладеної критським царем Міносом. У побудованому на Криті Лабіринті був ув'язнений Мінотавр – людина з головою бика, який пожирав афіньських юнаків та дівчат. Тесеї вирішив убити чудовисько, але ніхто не міг знайти вихід із Лабіринту. Дочка царя Міноса, Аріадна, закохавшись у Тесея, дала йому клубок ниток, який він розмотував, увійшовши в Лабіринт. Здолавши Мінотавра, Тесеї разом із бранцями завдяки нитці вийшов із Лабіринту. Що ж означає вираз «нитка Аріадни»? (Дороговказ, те, що допомагає вийти зі скрутного становища.)

Група 4. На весіллі царя Пелея і морської нимфи Фетіди богиня розбрату Еріда через помсту за те, що її не запросили на свято, кинула серед гостей яблуко з написом «Найвродливіший». За порадою Зевса богині Гера, Афіна і Афродіта закликали юного пастуха Паріса, який ще сам не знав, що був троянським царевичем, обрати найвродливішу з них. Гера пообіцяла йому владу над світом, Афіна – військову славу, Афродіта – найкрасивішу жінку на землі. Паріс вручив яблуко Афродіті, яка допомогла йому вивезти зі Спарти дружину царя Менелая (прекрасну Єлену) у Трою, що стало причиною Троянської війни. Знехтувані Гера і Афіна стали на бік греків. Що ж означає вираз «яблуко розбрату»? (Причина суперечок, суперечки, ворожнечі.)

Підбиваючи підсумки, доречно ознайомити учнів із поняттям «крилаті слова і вирази». Вирази, які розшифрували учні, мають характерні особливості: загальновідоме джерело (у нашому випадку це міфи), стійку структуру (порядок слів) і переносне значення. Цих ознак для формування уявлення про крилаті слова і вирази в 6 класі достатньо.

Домашнє завдання може мати кілька варіантів:

- 1) завдання з відкладеною перевіркою: читаючи міфи про грецьких героїв, запропонуйте розтлумачити крилаті вирази (авгієві стайні, титанічні зусилля, ахіллесова п'ята, троянський кінь, дарунки данайців, медуза Горгона, канути в Лету, гомеричний сміх, скринька Пандори та ін.⁴);
- 2) підготовка конкурсу або вікторини за крилатими словами і виразами;
- 3) складання кросворда «Крилаті вислови, запозичені з міфів»;
- 4) літературно-творче домашнє завдання, яке виконується за вибором учнів: скласти невелику розповідь з використанням у діалогах античних крилатих виразів;

³ Тексти із сайту «Міфологія Греції. Ілюстрований словник». – http://www.foxdesign.ru/legend/g_word4.html.22.

⁴ Словник крилатих слів можна знайти на сайті: <http://www.otrezal.ru/catch-words/>.

5) за допомогою карти зоряного неба⁵ назвати планети Сонячної системи, що мають імена римських богів, і співвіднести їх імена з грецькими.

Під час перевірки останнього завдання доречний коментар учителя, що мотивує пізнавальну діяльність учнів завдяки створенню проблемної ситуації:

– Планети Сонячної системи мають латинські назви. Чому ж саме так Сонце і Землю ми називаємо по-українськи?

Напишемо на дошці іноземні назви Сонця та ім'я римського бога сонця Sol. До яких висновків приведуть учнів ці записи? Виявляється, у багатьох індоєвропейських мовах Сонце позначається словом з коренем -sol-. Латиною саме так звучить ім'я бога Сонця, що співвідноситься з грецьким Геліосом, так називається ця зірка. Назва Сонця французькою – *lesoleil*, італійською – *ilsole*, іспанською – *elsol*. І англійське *the Sun*, і німецьке *die Sonne* мають також таке походження. Від такого самого кореня утворюється українське слово «сонце». Ім'я богині Геї латинською перекладається *Tellus*. Назва нашої планети іншими мовами індоєвропейської сім'ї звучить так: *la Terra* (італійською), *la Terre* (французькою), *la Tierra* (іспанською), *the Earth* (англійською), *die Erde* (німецькою). Усі вони мають спільне походження. Слово «земля» – спільнослов'янське, походить від слова «*zem*», що означає в слов'янських мовах «низ, підлога». Воно споріднене з латинським *humus* – «грунт». В українській мові слово «земля» має значення «те, що внизу, під ногами». Латинський корінь зберігся в словах «телур» (хімічний елемент), «телурій» (астрономічний прилад для наочної демонстрації обертання Землі навколо Сонця). А як іменувалися грецькі античні боги Сонця і Землі? Геліос і Гея. Їх імена збереглися в словах, що починаються з гео- і геліо-: геологія, географія, геоцентричний, геліоцентричний, геліосфера, геліотехніка, геліотроп.

Зоряне небо теж можна розглядати як своєрідну книжку міфів. Завдяки популярним гороскопам і астрологічним прогнозам сучасний

школяр знає, під яким зодіакальним сузір'ям він народився. Більшість сузір'їв пов'язані з міфологічними сюжетами. Розділимо клас на групи за знаками зодіаку. Що кожній групі відомо про походження свого знака? Якщо нічого, то це буде домашнім завданням. Нагадаємо, що оскільки античні міфи не мають канонічних збірників, як, наприклад, біблійні, а дійшли до нас завдяки літературним творам, то майже кожен міф має кілька версій. Тому на уроці може виникнути ситуація, коли учні розповідатимуть про походження зодіакальних сузір'їв зі значними відмінностями. Це знову ж таки гарна можливість створити проблемну ситуацію: що саме зумовило ці відмінності?

Овен – за найпоширенішою версією, золотий баран, з його шкури зроблено золоте руно, за яким вирушив до Колхиди на кораблі «Арго» герой Ясон з аргонавтами. Телець – згідно з одним із трактувань, білий бик, в образі якого Зевс викрав Європу. Щоправда, биків у грецькій міфології було чимало, наприклад лютий критський бик, доставлений Гераклом Еврисфею. Близнюки – Кастор і Поллукс – брати Діоскури, сини земної цариці Леди і Зевса, брати Єлени Троянської. Рак уціпив Геракла за ногу, коли той бився з лернейською гідрою. Лев – немейський лев, убитий Гераклом. Діва, за однією з версій – богиня кохання Афродіта, за іншою – Деметра – богиня родючості, за третьою – Астрея. Терези – це сузір'я в античні часи розглядали не як самостійне, а як клешні Скорпіона; за іншими відомостями, це атрибут Феміди (богині правосуддя), або Астреї. Скорпіон – Артеміда послала скорпіона вбити мисливця Оріона. Стрілець, за одними джерелами, – кентавр – щасливий мисливець, за іншими – Геракл, що вражає стимфалійських птахів. Козеріг – в античні часи його називали козорибою або рибою-козою. Пізніше Козерога стали пов'язувати з козою Амальтея, яка вигодувала Зевса. Водолій – юнак, що ллє воду з глека; за іншими версіями, це Геракл, який чистить авгієві стайні. Про походження сузір'я Риб практично немає жодної інформації.

Перспективне домашнє завдання: знайти на картах зоряного неба персонажів, пов'язаних з міфами, які будуть розглядатися на наступних уроках; підготуватися до переказування цих міфів.

⁵ З історією зоряної карти, з картами неба і небесних тіл можна познайомитися на сайті: <http://space.rin.ru/articles/html/393.html>.

ЗВ'ЯЗОК З РЕДАКЦІЄЮ ЖУРНАЛУ

Відгуки, зауваження, пропозиції та матеріали для друку

надсилайте на адресу: vsesvitka@ra-ou.com.ua

Телефони редакції: (068) 778-7020, (093) 546-1293